

ÉRTÉKCSÚSZTATÁS A KIKÖZÖSÍTŐBEN

FEHÉR KATALIN

A kiközösítő a ciklikus történelemszemlélet modellregénye. A modellteremtés feltétele-eszköze a stilizálás, a tipikusra való összpontosítás. Déry az általánosításnak kétféle technikájával dolgozik: a modell mozgási irányait kiemelő szimbolikus és asszociatív megjelenítéssel és a konkrétumokat semlegesítő iróniával. Az irónia elsősorban a korrajzot igénylő történelmi regényre irányul, összes formai jegyét leépítve. Túlhajszolt pontossággal közöl adatokat: „394-ben Krisztus után a szent püspök néhány hónapra Firenzébe költözött”, vagy éppen „megfeledkezik” korábbi adatokról, mint a milánói templomok esetében: „Ambrus püspökké választása idejéből is mindössze két bazilika emlékét őrzi az édes nép szájhagyománya, s maga a püspök is csak három további templomról emlékezik meg hátrahagyott jámbor írásaiban” – olvassuk a regény elején, míg Justina a tizenhét milánói templom közül követel egyet az ariánusok számára. A történelmi idővel való játék formája a helységek korabeli és mai megnevezése. Ez az eljárás úgy lesz a modellteremtés eszköze, hogy az explikációval megszünteti a parabolaként való értelmezhetőséget. A szereplők tipizálásának eszköze a leírás kettős paródiája, a rákmegfordítás, amikor az egyébként is fonákul jellemzett Ambrus elé az elbeszélő tükröt tart. E kettős paródia alapja a nézőpontcsere. A stilizálással lecsupaszított modell körül szabadon áramló motívumok ugyanis számos megfigyelési pontot létesítenek az elbeszélő számára, nemcsak a kettévált Ambrusok ide-oda száguldásához hasonló pozícióváltogatást, hanem a szerepcseréket is lehetővé téve. Kiszólásaiiban az elbeszélőtípusoknak szinte mindegyikét felfedezzük: a népies-naiv elbeszélőt/mesélőt (Rossz lóra tett; világos, mint a vakablak; dobszóval nem lehet verebet fogni; áldott legyen az emlékezete), a törvénytudósítót („Másodiknak Milánó püspöke szavazott elfehéredett arccal, könnybe lábadt szemmel, harmadiknak Anemius, negyediknek bolognai Eusebius, a szüzek lelkes pártfogója, és sorba követte őket a többi ragyogó gyémánt és rubin, bár a jegyzőkönyv csak huszonöt szavazó nevét sorolja fel”), a történelemíró, egy-

háztörténet-író, de felismerjük a kontempláló, legendateremtő, szinoptikus, sőt az állandó jelzők használatából az istenekről és hősekről éneklő eposzköltői magatartást is. Az elbeszélő alakváltásaival e műfajok stíluselemei is bekeverülnek a regénybe, tovább oldva annak korhozköötöttségét.

Az asszociációréteg két irányból formálja a modellt: egyfelől háttérbe szorítja a cselekményt és a koreseményeket, úgyhogy azok gyakran csak hasonlatként jutnak felszínre; „Feje ott, ahol nem fedte szeszínű haja, szakálla, pipacs-piros lett az izgalomtól, s hogy szélhűdés ne érje, mint ez idő tájt a felséges cézárt, I. Valentinianus császárt, akinek örökét másik három örök életű társ-császár foglalta el, a szent püspök ágyba feküdt . . .”; másfelől az asszociációk anyagot szolgáltatnak a dedukcióhoz.

Az ószövetségi Bírák és Királyok könyve egész motivikus hálózatot alakít ki. A Bírák könyve azonos sémába behelyettesített korszakok mitikus körforgásába kapcsolja be Ambrus korát. Ambrus a népet az ariánusok fogadására előkészítő prédikációjába ebből egy győzelmet idéző részletet sző bele, természetesen a Gratianus császár támogatásáról szóló levéllel a kezében. Az örökségét megvédő Nábót és a Nábótot megölető Jezabel ugyancsak az Ambrus körüli erőviszonyokat jelzik. Az újszövetségi nyolc boldogságra alludál a gazdagok fenyegetése, de Ambrus egész külső megjelenése is beleillik az evangéliumi kontextusba. Antik utalás a Győzelem istennőjének szárnyas szobra, amelynek egyébként időben előremutató jelentése is van; pogány filozófus Symmachus; középkori a harang, amelyet a hatodik századtól állítanak fel templomokban, vagy a gótika, amely a tizenegyedik században válik uralkodó stílussá.

Az anakronizmusok alapján is legtömegesebb a jelenkori utalások csoportja. A regény legszarkasztikusabb részei ezek. Jóslat formájában vetülnek például a callinicumí zsidókérdésre a világháborús emlékek, az igazolás mindenkori logikáját is felmutatva.

A két tárgyalás magyar vonatkozásait egy szójáték nyomatékosítja: „Az előbb említett, minden eddiginél undokabb bűnöm az a kísérletem volt (mondja Innocentus) – Istennek hála, nem sikerült –, hogy Milánó szent életű püspökét, a jámborságáról méltán híres Ambrust, a kereszténység s az egyház nagy vezérért gonosz szellemk segítségével eltegyem láb alól, latinul liquidáljam.” Az utolsó két szó a vallomás következő részletében felcserélődik: „ördögöket fogadtam fel megöletésére, magyarul, likvidálására . . .” Az Innocentus beszélő név: ártatlant, ártalmatlant jelent. Beszélő nevekkkel még egy helyen él Déry: a regény végén Ambrus egy Decens, vagyis jó, feddhetetlen nevű gazdag polgár Pansophius, túlokos, túl értelmes nevű fiából úzi ki az ördögöket. A vádlott közreműködése, a sugalmazott válaszok elfogadása – vallomásait Értem-mel kezdi – a megrendezettség mozzanatai, és a Rajk-perre asszociálnak. Az aquileai zsinatnak viszont már nemcsak forgatókönyve létezik: a kiközösítés egy látványos színjáték hatását kelti: „A karosszékeket, melyek vörös brokátsejlyemmel voltak kárpitozva, kör alakban állították fel a sekrestyében, közepén

egy trónus állt, rajta a Szentírással, de Szent Pál levelei s más szükséges egyházi iratok is kéznél voltak, ha ki bennük tudását felfrissíteni vagy kiegészíteni óhajtott volna. Az első ülésen harminckét szentatya jelent meg, bizonyára az Anyaszentegyház legtündöklőbb gyémántjai és rubinjai, kik kör alakban helyet foglalva a trónusra ültetett Ige körül, mint a tudás s a hit szikrázó koronája, jámbor fényükkel gyönyörűen kivilágították az egész sekrestyét.” A körben ülő harminckét szentatya azonban a leírás alapján inkább egy hatalmas száz képét idézi fel, amely elnyeli mind az Igét, mind az eretnekeket.

A feltehetően folyamatos ismétlődése jelzi, hogy ezen a tárgyaláson már csak a szöveg létezik, a szöveget felmondó püspökök egy pontosan beirányított gépezetbe olvadnak bele, névtelenül. A jegyző és az elnök pártatlanságának bizonygatása, az elmarasztalás formulái (Rosszul viszonyul!), a mozgalmi nyelv elemei: frakció, opportunisták, intéző bizottság, a baráti oszlop, amely Palladiust „eddig oly hűségesen támogatta” és amelyre most „öklével nagyot üt”, vagy az elbeszélőnek egy későbbi kiszólása: „Amiből is kitetszik, hogy nem a jó stílus, hanem az igaz tartalom az előbbrevaló”, a *Felelet*-vitára emlékeztetnek.

Az asszociációk újabb csoportja: a sestertius átszámítása dollárookra, a világpiac, az árfolyamok zuhanása a nyugati társadalmakra vonatkozik.

Utalásainak e sokféle rendszerével a regény tehát nem tágitja, hanem törli az elbeszélte idő- és térkorlátokat, olyan légüres teret hozva létre, amelyben a modell esszenciálisan körvonalazódik. Az allúziók, jellegüket tekintve, a közösségi élet azon területeit is felsorolják, amelyek a korszakváltás kiindulópontjai. Symmachus neve a tudományt képviseli, a középkori jelzések és a *Felelet*-vita a művészetet és az irodalompolitikát, a tőkés rendszerek szókinccse a gazdaságot. Egy korabeli életkép ezt így jeleníti meg: „A hitbuzgalmi műveltség annyira el volt terjedve nemcsak a birodalom ázsiai tartományaiban, nevezetesen Bizáncban, azaz Konstantinápolyban, azaz a mai Isztambulban, hanem Nyugaton, Itáliában, Galliában s természetesen Milánóban, még a legalja közép között is, hogy ha az ember egy bankár s pénzváltó boltjába lépett be, hogy ez római aranyait aprópénzre tördelje, a kufár a művelet megkezdése előtt, közben és utána arról értekezett, hogy milyen félre nem érhető, pénzüsszegeben ki nem fejezhető különbség van Isten egyszülött s nem egyszülött Fia között. Ha felkeresett egy sütődét, s megkérdezte egy mézes lepény árát, azt felelték neki, hogy az Atya nagyobb a Fiúnál.”

Az ószövetségi mitikus körforgás asszociációs szintbeli megfelelője a cselekményre ráépülő metaforikus réteg körköröség-motívumainak. Ezek közül egyesek – az árkádok önmagukba visszatérő árnyékos körei, vagy a zsinaton a Szentírás körül elhelyezett karosszékek az abszolút rend, a bezártság szimbólumai. A rend a szilárd hatalom ismérve, szemben a hanyatló korszakok kaotikusságával. A birodalmi válság tipikus jegyei tárulnak a Milánóból menekülő császári kormányzó elé. A spicli, akinek minden korszakban fellelhető figuráját inverzióval írja le Déry: „A spicli egy aprócska lépéssel előreszökell, mert úgy látszik, elfeledkezett, s túlságosan hátramaradt múltjában.” Egy bekezdéssel

alább: „A spicli egy aprócska lépéssel előre merészkedett jövőjébe”, a bürokrácia korlátlan hatalmáról, megvesztegetésekről, anarchiáról beszél. A népet vallási pártokra osztják a keresztényüldözés nyomait még magukon viselő püspökök. Az első niceai zsinaton lábról leszaggatott izmokkal, csonka kezekkel, kiszúrt szemekkel már dogmatikus kérdések körül hadakoznak, zsinat zsinatot, kiközösítés kiközösítést ér. A két legerősebb egyházi párt is megoszlott, a regényben fél- és negyedariánusokról van szó, de számos szekta is árnyalja a vallási spektrumot. A katolikusok és az ariánusok mellett a harmadik nagy vallási erő a pogányság, amelynek Victória-szobrát a szenátusból Ambrus távolíttatja el Gratianussal 382-ben.

A körforgás-motívumok másik csoportja a körnek a keresztény szimbolikában viselt jelentéséhez kapcsolódik. A regenerációs képességet jelzi a kompozíció szintjén is működő fa-motívum. Az olajfa, amely alatt az aquileai zsinatról tárgyal a két püspök, „ide-oda csavarodó, repedezett, őszöreg ágaival” és sima, fiatal leveleinek ezüstös pillangó lebegésével a hatalom emblémaszerű – történelemfilozófiai vonatkozású, de túlfűtöttségével ironikus képe. A megújuló hatalom képzete az utolsó fejezet jóslatszerű reflexióiban ismétlődik meg: „Mert úgy látszik – minden külső jel arra mutatott –, a nagy Theodosius halála után a hatalmas római birodalom is – mint jogi személy – a szent püspök testi személyéhez hasonlatosan már sírja felé ballagott, s hevesen integetett és búcsúzott jogi kezével. Ki tudja, hány évig vagy pillanatig marad még meg bontatlan egészében, míg tagjai szét nem szaggattatnak, és csontjai el nem szóratnak, mármint képletesen, mivel helyükbe természetesen más tagok és csontok nőnek, duzzadnak és erősödnek, hogy majd idővel azok is szétszaggattassanak és kiterítettessenek annak rendje és módja szerint.”

A körforgás motívumai a modell periodikusságának természetére utalnak. A felfelé ívelés és a hanyatlás azonos szakaszai „némi taktikai eltéréssel” ugyan, de azonos elvekkel, módszerekkel és eszközökkel működik, és minden korszak szükségszerűen kitermeli az őt felváltó hatalmi formát és intézményeit.

A cselekmény a hatalomszerzés algoritmusai alapján rekonstruálja az új hatalom felszínre törését. Az emelkedő ívnek két fázisa van: az egyik a belső egység megteremtése. E kondenzálódás Palladius és Secundianus kiközösítésével fejeződik be. Kialakultak addigra az erőszakintézmények a bíróssággal együtt. A zsinat végén elhangzó császárrendszabályozó beszéd az állami hatalom megszerzésének kezdete/bejelentése, az emelkedő ív második szakasza. A császári hatalmat erőintegrációra felhasználó egyháznak és az egyház támogatásában létfeltételt látó császárságnak a szimbiózisa a bíborpalást letevésével jelzett szerepcserével zárul.

Egymást keresztező ívek rajzolódnak ki tehát a regény történelmi háttérében. A motívumok ennek megfelelően rondószerkezetbe rendeződnek, a Kalaphegy-jelenettel kettéválasztott első és második szerkezeti egységben ellentétes előjellel ismétlődnek. A Justinánál tett látogatáson például a császári nagyság definíciója hangzik el, amely „szégyenkezés nélkül, büntetlenül ki-

mondhat mindent, ami eszébe jut, mert sem maga fölött, sem maga alatt nem érez sem hatalmat, sem ítélőszéket, mely korlátozhatná személyisége szabad kisugárzásában”. A kalaphegy utáni jelenetben ugyanez a definíció megismétlődik, de Ambrus dolgozószobájában, a „színaranyból kovácsolt elefántcsont-heverő” helyett alacsony, kemény faszámolyon.

A reprodukcióelmélet ellentett pólusán a Szent Ágoston-i linearitás elve áll, jelezve, hogy minden hatalmi formáció az örökvényűség igényével és tévhitével indul, de azt is szemléltetve, hogyan cserélődik a politikával együtt az egész ideológiai rendszer is. Kiemelt helyen vannak a regényben Ambrus etikai és esztétikai elmélkedései. Párhuzamos szólamokban megformulázott alapelveinek középpontjában a hasznosság áll: „Ami erényes, az hasznos . . . , s fordítva, ami hasznos, az erényes” – mondja Justina mandulaszemű rabszolganőjének, az olajfa alatt ugyanezt: „Mily hasznos dolog, mivel szép, s mily szép, mivel hasznos dolog a fa.”

Az esztétikai hasznosság elve Ambrus természetszemléletében mutatkozik meg, amelyet a kalaphegyen így foglal össze az elbeszélő: „Mert az igazat megvallva, Ambrus csak elvben szerette a természetet, Isten alkotását. A bükkök, az örökzöld tölgyek és a köztük feketéllő tengerifenyők, a szilfák, juharfák és nyárfák árnyékában botladozva és csúszkálva, e fák látszólagos ártatlansága ugyan felkeltette irigy csodálatát, de a túlvilágon nem találva számukra helyet és rendeltetést, alapjában nem tudott mihez kezdeni velük, s inkább megfélemlítették, mint semhogy megörvendezették volna rendhagyó vadságukkal . . . testének nagy sanyargatásában hamarjában nem fedezett fel más méntséget számukra, mint hogy ledönthetők, szétfűrészeltetők és tetőfedő-gerendákat lehet belőlük faragni vagy tűzfát aprítani . . . Bár az is kétségtelen, tette hozzá gondolatban, hogy a természet egyik-másik eleme kiválóan alkalmas tetszetős jelképek kialakítására és még inkább arra, hogy hasonlatok formájában felékesítsük és megízesítsük vele eleven beszédünket . . .” A természet a modell rendjével szemben a rendetlenség, a szabadság szimbóluma, így nem is lehet helye Ambrus esztétikai rendszerében. Az ideológiát szolgáló művészetszemlélet ironikus felhanggal ismétlődik Ambrus művészetével kapcsolatban – leveleit és prédikációit az angyal súgja, a Portius-bazilikában bennrekedt tömegnek suttogás és hamis hírek terjesztése ellen kell Ambrus híres zoltárait énekelnie, a figyelemelterelés, a rendfenntartás eszközkévé degradált művészet felmutatásaként.

A természettel szemben, amely nem jó és nem gonosz, hanem aszimmetrikus, minden, ami emberi, szimmetrikus a regényben: a spiclinek pontosan Ambrus és Timót között kell haladnia, szimmetrikusak az Ambrusban hangsúlyozott kettősségek, és szimmetrikus a két császár keze jobbról és balról.

A regényből kimutató motívumok egy általános történelmi modellt rajzolnak tehát, és egyben a mű sajátos poétikai jegyeit formálják. A regényvilágon belüli motívumok a szereplőknek a modellhez viszonyított helyzetét jelölik ki.

Ambrus számára két lehetőség adott: egy lefelé tartó társadalom ranglétráján jutni eggyel feljebb, vagy egy új hierarchiát építeni ki. A püspökké választást a váratlanság mozzanatai kísérik: a fehérliliomos gyermek, aki a templomban, ahol a nép összegyűlt, s „midőn a bal oldali hajóban a tűz, a jobb oldaliban a víz összecsapni készült”, megszólalt: „Ambrus legyen a püspök.” Szentképeken a gyermek Jézust ábrázolják fehér liliummal, amelyet a kiválasztottság jeléül átnyújt valamelyik szentnek. Szokatlan eseményt jelez a szökőkút-kép: „a kormányzói palota előtt dolgozó hatalmas szökőkút lélegzetét visszatartva hirtelen lehalkította köznapi csobogását”. Csodát készít elő Déry, amikor az íróasztal keménységét érzékelteti: „Ambrus még ki nem hült, izdadt tenyerével újra nekitámaszkodik az íróasztalnak, melynek vastag cédrusfalapját a pusztá emberi kéz ereje nem repesztheti meg, még csak meg sem reccsenheti, bármilyen súlyos dühvel nehezedik is rá. S hát milyen erő is foglaltathatnék e vézna, jobban mondva kecses testben, amely nevetségesen keskeny lábnyomokat hagy a homokban, s vékony, fehér ujjával alig bírja megemelni a kormányzói elefántcsont-palcát?” Rövidesen azonban Timót arra hívja fel figyelmét, hogy keze alatt megrepedt az íróasztal lapja, s „ujjnyi széles repedéséből mintha a pokol sárgán bőfögő, kénköves gőzei gomolyognának ki”. Az ószövetségi Jeroboám bálványimádó oltárát repeszti meg az Úr hasonló módon, hogy megtérítse a királyt. A csodával határos az is, hogy a nép pártviszályait feledi, Flórián szerint: a tűz elállította lángolását, a víz megszüntette bugyborékolását. A tűz és a víz összecsapása Végítéletet felidéző kép, amely a Megváltó eljöttét előzi meg. A Megváltó-képzetet egy jelzőismétlés indokolja. Ambrusnak szinte állandó jelzője a gótikus fej. Amikor Portius bazilikájának elfoglalása után azon tűnődik, hogy mit végezt az Úrnak, „vörösrre gyulladt szemét a Megváltó lehanyagló, keskeny gótikus fejére szegezte”.

Ambrusban azonban a püspökség kezdettől fogva a sivatagképzettel társul. Ezt az életformát közvetíti a kortárs püspökök neve: Tours-i Szent Márton nyugat egyik leghíresebb szentje, Eusebius szemtanúként ír a keresztényüldözésről; Basil rétori diplomájával kolostori magányba vonul, Cyprianus karthágói püspök huszonöt éves korában keresztelkedik meg, szó szerint éli az Evangéliumot, vagyonát szétesztja, tisztasági fogadalmat tesz, és hatalmas irodalmi termésében egyetlen sort sem idéz pogány íróktól – áll róla Loschert Kázmér egyháztörténetében. Hogy Dérynek ez az egyik forrásműve, szövegpárhuzamok bizonyítják. Az arianizmusról ez a mondat áll benne: Könnyű és kényelmes tanításnak látszott . . . Déry Justináról írja: Hitére nézve a megveszekedett ariánusok tanait követte, melynek összességét jól kezelhető, kényelmes állammivallásnak vélte. A gyakran naivul célzatos egyháztörténet-írói modort parodizálja Déry számos helyen a regényben. „A püspökség tekintélye jelentősen megnövekedett, s ennek megfelelően külső fény is vette őket körül” – írja a történész. A regényben az aquileai zsinaton szarkasztikus gyakorisággal ismétlődnek a világitó püspökök motívumai. Egy másik reminiscencia az egyházi és a világi hatalomra vonatkozik: „Az egyházi és világi hatalom jogköre közt

e tekintetben a határvonalat nem elég élesen vonták meg” – olvassuk az egyháztörténetben. Dérynél: „Mert a határok birodalmunk és Isten országa között legnagyobb sajnálatunkra még mindig nincsenek megvonva” – mondja Theodosius, „sajnos egy megvető kézmozdulattal”.

Maga a sivatagképzet is innen származik: „Az egyiptomi puszta az, amely úgy szerepel Görögország, Afrika, sőt egész Kelet egyháztörténetében, mint ropant lelkierők rezervoárja, hatalmas jellemek iskolája.” A pusztasághoz fanatikusok kellene. Ambrustól távol áll ez a fajta fanatizmus, amelynek törvényét Flórián idézi, amikor azt bizonygatja, hogy aki megbocsát, nem tévedhet, vagy amikor Ambrus jellemvonásait sorolja: „Nem igaz, hogy hatalomravágyó vagy – zokogja Flórián. – Nem hallom – mondja Ambrus. – Timótnak nincs igaza, nem vagy pénzsóvár, nem vagy irigy – mondja Flórián még valamivel halkabban. – Nem hallom – kiáltja Ambrus. – Egy szavadat sem értem. – Nincs igaza, nem vagy számító, nem vagy önző, nem veted meg az embereket – suttogja Flórián. – Hiába üvöltöztöl – kiáltja Ambrus –, egy szavadat sem hallom. – Nincs igaza – mondja Flórián –, nem vagy parázna, nem vagy mohó. Nem azért tartóztattad meg magad mind ez ideig a házasság szentségétől, hogy majdan Gallia helytartójaként nagyobb hozományhoz juthass. – Hordd el magad!” – kiáltja Ambrus ugyanazt, amit majd a mósuszszagúra kiált. Az előreutalást az idézet egyetlen felkiáltójele is hangsúlyozza. „Timótnak nincs igaza – mondja Flórián vastag combjai közül –, hogy hitetlen vagy, s csak a magad erejében bízol. Hogy azt hiszed, hasznosabb igazságosnak lenni, mint jónak. Hogy a magad kényelmére vagy szelfid és mértéktartó, s ravaszságból szeretteted meg magad a néppel.” Déry itt maga állítja fel a regény értékköreit. Az a tulajdonsgcsoport, amelyet Flórián sorol, a pusztasághoz tartozik, a kierkegaard-i értékhármásban a Jósághoz. Timót értékcsoportja a műben a józan ész, az „értelem gyönyörűsége fénye”, a karrier és a kierkegaard-i Mű körébe tartozik. „Ha a magasságos césár helybenhagyja a nép választását – kiáltja Ambrus –, vége a karrieremnek.” Később Timótnak panaszkodik: „a nép akarata akkor is előbbrevaló, s erőszakkal fejembe nyomják az átkozott süveget . . . Ó Timót, Timót, soha nem leszek Gallia helytartója.” A harmadik választási lehetőség az Élet, amelyet a ticinumi úton a látomás jelez.

Az ingadozás, a felismerés és a választás metaforikus kivetítése a ticinumi út. A választáshoz kilépés szükséges, idő- és térbeli felülkerekedés. Ambrusnak az úton a regényben felállított modellt kell felismernie, azon belül pedig saját helyzetét és lehetőségeit. A kilépést expresszionista kép érzékelteti: „Időközben felkelt a nap, majd újra lenyugodott. Olyan hosszúnak tetszett ez az éjszaka, hogy még több százszor megvirradt és újra beesteledett Ambrus fölött, bár a császári kormányzó két kísérijével csak egyetlen éjszaka hosszát gyalogolt Ticinum, azaz Pávia felé, s természetének egyik felével mindvégig abban a hiszemben volt és maradt, hogy másnapig csak egy napot öregedett. A nap felsziszegett az égre, óriási, vörös tányérjából egy emberöltőnyi hőséget öntött a nyakába, majd hirtelen lezuhanva átadta helyét a rögtön felsüvöltő holdnak,

melynek fénye a lába ujjától a feje búbjáig megfagyasztotta és kifeszítette Ambrust, majd lenyugodván, ismét helyet engedett a rögtön visszashőkő napkorongnak. Oly vakmerő sebességgel keringtek körülötte a tapintatlan égitestek, hogy Ambrus olykor elszedült, és háborodottságában égnek nyújtotta karjait.” A kozmikus távlatokat felvillantó kép a világban betöltendő helyének megválasztására kényszerülő ember egzisztencialista kétségbeesését tükrözi, azt a hőkezelési folyamatot, amelyben megedződik helyzetének belátására, és ruganyossá válik annak betöltésére.